

Herbst, Stanisław

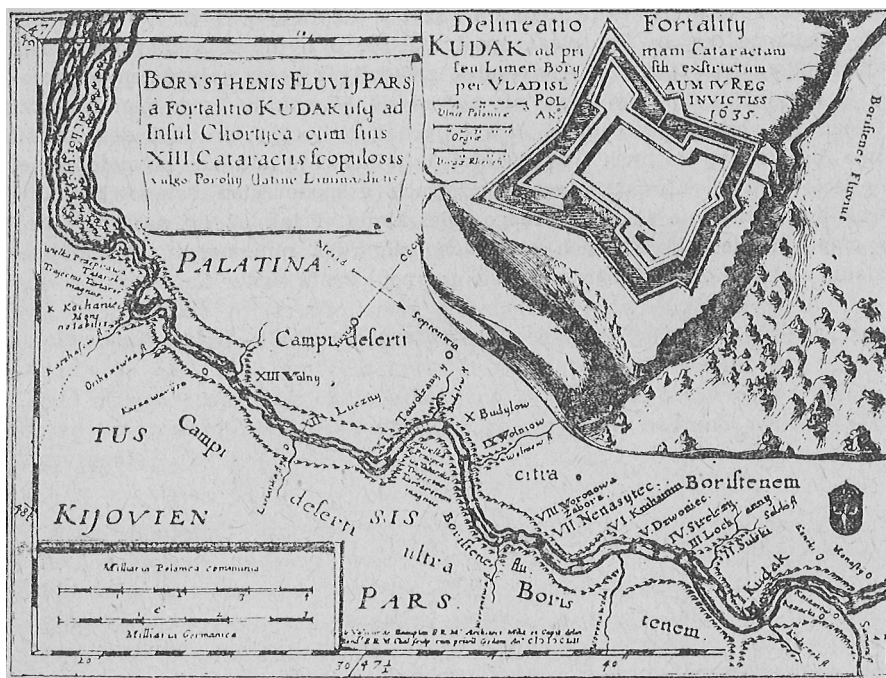
Prace kartograficzne Beauplana - Hondiusa z r. 1652

Przegląd Historyczny 43/1, 124-128

1952

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

STANISŁAW HERBST

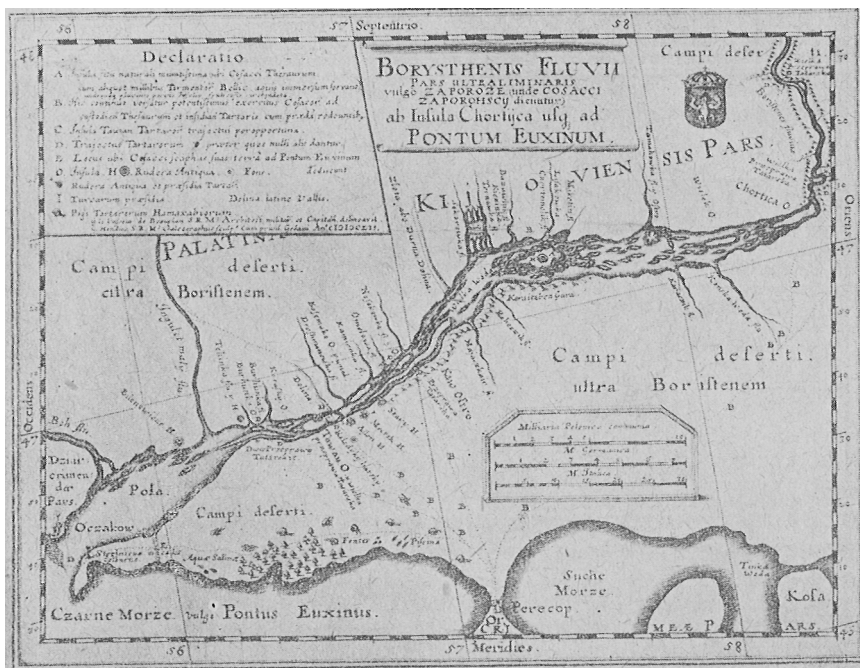
PRACE KARTOGRAFICZNE BEAUPLANA - HONDIUSA Z R. 1652.

Ljaskoroniskij¹ wyraził pogląd, iż Beaulplan do swej książki *Description d'Ukraine* (!) zamierzał dołączyć dokładne mapy Ukrainy. Pogląd ten następnie zakwestionował Kordt², zaś Buczek³ stwierdził, iż do *Description* miała być dołączona znaleziona przezeń generalna mapka Rzeczypospolitej w podziale 1 : 14.000.000. Rozwiązując przekonująco wiele dotychczasowych wątpliwości Beaulplana, Buczek natrafił na dalsze niejasności tekstu kartografa i wstępu Jacques Gailloue nakładcy drugiego wydania (Rouen 1660). Doszedł jednak do przeświadczenia, iż książka miała być tylko dodatkiem do wielkiej i szczegółowej mapy specjalnej Ukrainy w skali 1:452.000, nie odnosi

¹ W. G. Ljaskoroniskij: Gil'om Lewasser-de-Boplan i jego istoriko-geograficzskie trudy... Kiew. 1901, s. III.

² W. Kordt: Materiały po historii ruskiej kartografii. Wyp. 2. Karty wsey Rosii i zapadnych jeja oblastei do końca XVII w. Kiew 1910.

³ K. Buczek: Ze studiów nad mapami Beaulplana. Wiadomości Służby Geograficznej VII (1933), s. 32,3.

się zaś do tej małej mapki generalnej, jaka rzeczywiście znajduje się w wydaniu 1660 r. Świadczyć może o tym fakt, iż opisy książki wychodzą poza zasięg dołączonej mapki.

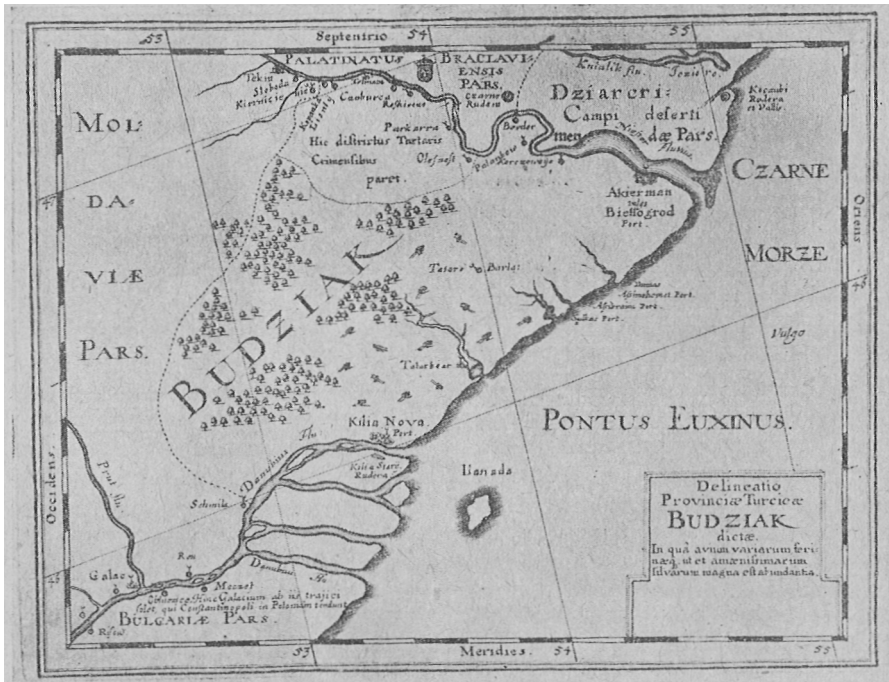
Z pomocą w rozwikłaniu tej trudności przyszło znaleźć: 12 odbitek miedziorytniczych o sygnaturze K-IV-23 wskazujących na przynależność do gdańskiej Biblioteki Miejskiej (do której po wędrówce wojennej wróciły)⁴. Są to mapy przeważnie nie wykończone przez rytownika, tego samego formatu (14 x 19 cm) co wspomniana wyżej mapka generalna Rzeczypospolitej 1:14.000.000. Nie tylko wymiary, ale i treść wskazuje, że mogły być one przeznaczone do książki Beauplana. Oto ich spis:

1. *Borysthenis fluvii pars a fortalitie Kudak usq. ad insul. Chortyca cum suis XIII cataractis scopulosis vulgo Porohy (latine Limina) dictis.*
2. *Borysthenis fluvi pars ultraliminaris vulgo Zaporozie (unde Cosacci Zaporoehscy dicuntur (ab insula Cortyca usq. ad Pontem Euxinum).*

Obie te karty mają sygnaturę: *le Vasseur Beauplan S.R.M. Architector Mil. et Capit. delin. Hond(ius) S.R.M. Chal (cographus) sculp. cum privil Gedani An. MDCLII.*

3. *Delineatio provinciae turcicae Budziak.*
4. *Delinatio provinciae turcicae admodum deserte Dziarcrimenda dictae.*

⁴ Za informacje z inwentarzy Biblioteki Miejskiej w Gdańsku winienem wdzięczność dyr. dr. M. Pelczarowi.

5. *Delineatio provinciae Tartarorum nunc Crim, antiquitus vero Taurica Chersonesdictae.* (Ta mapka ma sygnaturę: *G. 1e V. de Beauplan del. G. Hondius sculp. cum priv.*)

Pozostałe karty są w mniejszym lub większym stopniu niewykończone.

6. *Palatinatus Podoliensis.*

Następne nie mają tytułów, ale można je określić według treści:

7. Pokucie.

8. Mapa generalna Ukrainy wraz z całym Krymem (napis w XVII w. piórem: *Volhinia Utraque*).

9. Województwo Braclawskie.

10. Woj. Kijowskie.

11. Dorzecze Dniepru i Dniestru bez napisów (odmienna od nr 6 redakcja mapki generalnej).

12. Umocnienia Zbaraża z czasów oblężenia 1649 r.⁵

Stan wykonania tych mapek pozwala przypuszczać, iż w trakcie roboty śmierć zaskoczyła znakomitego rytownika Wilhelma Hondiusa (um. 1652). Tych to niewątpliwie niewykończonych płyt dotyczy przedmowa nakładcy wydania *Description* z r. 1660 — że król położył rękę na pracach zmarłego, zabierając je od wdowy. Mapa specjalna Ukrainy doczekała się wykończenia, ale jedynym bodaj śladem oprawy kartograficznej „Opisu“ są te plansze nie wykończone.

⁵ Zob. moje: *Trzy przyczynki do dziejów fortyfikacji XVII w.* Biuletyn Historii Szuki i Kultury X (1948), s. 321-3.

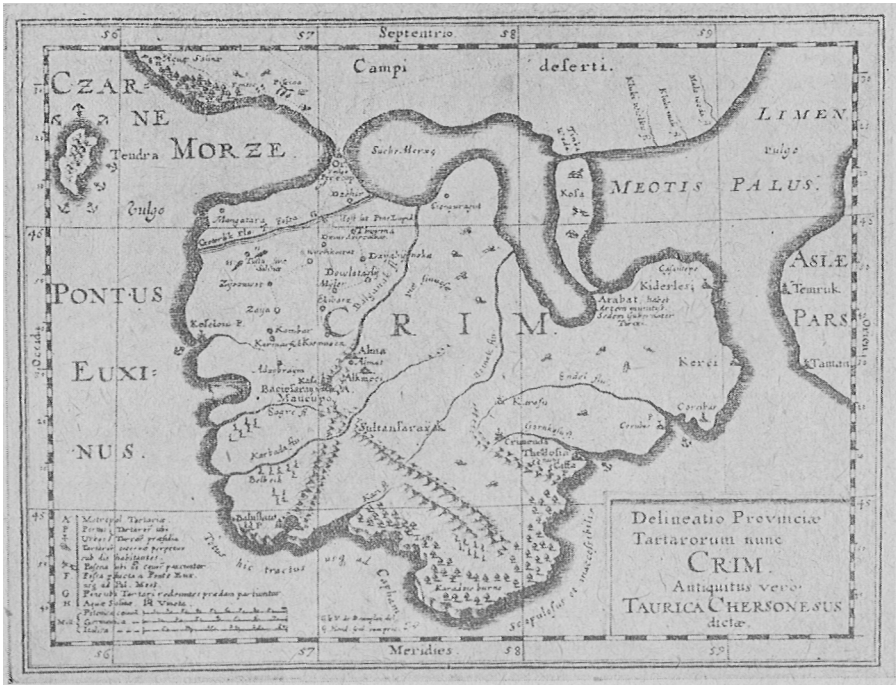

Pomimo drobnych rozmiarów posiadają wartość. Rzucają światło na przebieg prac wybitnego kartografa i na losy jego dorobku. Jako najwcześniejsze redakcje niejednokrotnie unikają niedokładności, jakie zakradły się do późniejszych i zawierają więcej szczegółów.

Dotyczy to zwłaszcza mapki biegu Dniepru (nr 1 i 2) stanowiących cenne uzupełnienie mapy specjalnej 1:452.000 nie obejmującej wybrzeży czarnomorskich i dolnego biegu Dniepru. Wprawdzie cały bieg Dniepru od Bużyna do ujścia szczegółowo przedstawiają według zdjęcia Beauplana mapy atlasów Jana Blaeu (1662 i 1668 — repr. Kordt tabl. 31—33), a także w książce Sandrarta: *Des Königreichs Polen... beschreibung, 1687*.

Mapki ziem nadczarnomorskich (nr 2—4) są opracowane według zdjęcia uwzględnionego mniej szczegółowo w beauplanowskiej generalnej mapie Ukrainy (rep. Kordt tabl. IX), z tym, że brak na niej Krymu którego przedstawienie beauplanowskie było dotychczas znane tylko z uproszczonej redakcji Sandrarta z 1687 r. (repr. Kordt tabl. XXXIV). Mapki Pokucia oraz województwa podolskiego, braclawskiego i kijowskiego (nr 6, 7, 9, 10) są odpowiednikami parokrotnie wydawanych w ciągu XVIII w. map partykularnych w dokładniejszej podziale, opartych zdaniem Kordta, na mapie specjalnej Ukrainy (reprodukował je Ljaskoronskij). To, iż nasz nr 6 i 7 całkowicie pokrywają się z zasięgiem późniejszych redakcji, zaś nr 9 i 10 mają zasięg nieco większy, niż ich znane dotychczas odpowiedniki, świadczy, iż sam Beauplan sporządził rękopiśmienne mapy partykularne, na których oparł się i Hondius i jego następcy.

⁶ W. F. Gnuczewa: Geograficzeskij Departament Akademii Nauk XVIII w.. Moskwa 1946, s. 164-6.

Znaczenie map Beauplana dla kartografii ziem ukraińskich było oddawna doceniane przez naukę⁶, dlatego godzi się unikatowe odbitki gdańskie zreprodukować. Pomijam natomiast plan oblężenia Zbaraża (nie będący, jak sądzę, pracą Beauplana) oraz mapki niewykończone nie stanowiące nowego, nieznanego materiału.